

handlar om att äktenskap ingångna av kärlek inte blev vanliga förrän i slutet av 1700-talet och senare. Tidigare ansågs börd och ekonomiska villkor vara viktigare som grund för ett äktenskap. Det andra teoretiska perspektivet är hämtat från Niklas Luhmanns teori om att kärleken förändrats över tid, att de känslor vi idag definierar som kärlek tidigare såg annorlunda ut. I äldre tid kopplades kärleken, enligt Luhmann, samman med "galanteri" och en vilja att behaga, medan vi från och med slutet av 1700-talet ser en utveckling där kärlek började associeras med vänskap och mer börjar likna vår nutida uppfattning. Den tredje teoretiska utgångspunkten för avhandlingen är hämtad från William Reddys begrepp "emotiv". Det innebär att uttalanden om känslor kan framkalla eller förstärka dem. Om någon säger "Jag älskar dig!" så framkallas den känslan, enligt denna ståndpunkt.

I avhandlingens första del kullkastar Brita Planck flera av de tidigare föreställningarna om äktenskapsbildning inom adeln. Exempelvis finns det en idé om att adelsflickor gifte sig mycket tidigt, ofta redan i tonåren. Plancks resultat visar dock att flickorna i regel var över tjugo år när de gifte sig. De var unga, men inte extremt unga. Äktenskap över ståndsgränserna var inte heller helt ovanliga. Pengar, ett ekonomiskt kapital, men även ett kulturellt, kunde uppväga bristen på adelskap. Det är tydligt att man inom adeln gärna ville gifta sig av kärlek, men det var ovanligt att gifta sig långt under ståndsgränserna. Ett flagrant exempel på att sådant ändå kunde ske var Margareta Sofia Silfverskiölds (f.1755) äktenskap. Hon gifte sig med sin mors betjänt, trots släktens motstånd. Margareta Sofia hade hunnit bli trettio år innan hon genomtruffade giftermålet, och hon var känd för "häftigt sinne och ostyrd begärelser". Men det var inte alltid som kärleken fick sista ordet. En del män kunde aldrig realisera sina giftermålsplaner eftersom de inte lyckades skapa en ekonomisk grund för ett äktenskap, och en ung kvinna som inte blivit gift

kunde skylla detta på att hon inte var i besittning av "ett fullt penningeskrin" vilket hade kunnat avhjälpa situationen. Brita Planck ger i avhandlingen också exempel på kvinnor som, i avsaknad av andra försörjningsalternativ, sade ja till män som kunde försörja dem men som de inte älskade.

Trots det, menar hon att det fanns en föreställning om att kärlek och äktenskap hörde samman, och att denna idé var rådande under hela undersökningsperioden. En skillnad i synen på äktenskap mellan personer från olika samhällsklasser var att under 1700-talet ansågs tanken att ingå äktenskap med en underlydande löjeväckande, som exemplet med Maria Sofia Silfverskiöld, medan det i slutet av 1800-talet förvandlats till ett romantiskt motiv.

Ett annat resultat i denna del är att övervakningen av döttrarna var hårdare under 1800-talet än under 1700-talet. En förklaring kan ligga i att man under 1800-talet fäste större vikt vid sedlighet, en annan i adels strävan att markera skillnad gentemot borgerligheten. Kanske börden betonades mer allt eftersom adelns politiska och ekonomiska makt försvagades medan borgerligheten stärkte sina positioner under 1800-talet. Ståndssamhället ifrågasattes mer än tidigare. Men, Plancks bild är att kvinnor trots allt hade ett visst handlingsutrymme att välja make, trots övervakning. Främst gällde det att gifta sig över huvudet: ödet att åldras som ungmö var inte avundsvärt, och den ogifta hemmadottern kunde också bli en ekonomisk belastning för släkten.

Som grund för analysen i del två av *Kärlekens språk* finns brevkorrespondenser mellan två förlovade par. Dels breven mellan Carl Sparre och Ulrika Strömfelt från sommaren och den tidiga hösten 1756, dels brevsviden mellan Fredrik von Essen och Aurore Brahe från våren 1858 till sommaren 1859. Den förstnämnda brevväxlingen omfattar 71 brev och den andra 87. Breven från 1700-talet är företrädesvis skrivna på franska. De frågor som står i fokus i denna avhandlingsdel är 1) Hur såg en

kärleksrelation ut i mitten av 1700-talet och i mitten av 1800-talet? Finns det skillnader? I så fall, varför? 2) Hur förändrades emotiven, uttrycken för kärlek, över tid? Hur påverkades upplevelsen av kärlek av detta? 3) Kan förändringarna förklaras utifrån perspektiven på uppfattningen av kärleken?

Efter att ha presenterat huvudpersonerna och källorna i kapitlet "Brev och biografica", skildrar Planck därefter i avsnittet "Brev som relationsarena" hur det vardagliga samtalet, med utbyte av skvaller och gemensam planering för framtiden knyter samman kontrahenterna. Att anknyta till gemensamma minnen och göra upp planer för kommande dagar tillsammans var ett sätt att stärka relationen och skapa ett *vi*.

I kapitlet "Brev som kärleksmedium" analyseras känslouttrycken i breven och förändringar i uttryckssätt mellan 1700- och 1800-talen. Breven mellan Sparre och Strömfelt på 1700-talet beskrivs som experimenterande, och Planck menar att parets känsllosamma och sentimentala brev dels är kopplade till tidens normer och konventioner, dels är uttryck för en ny förståelse av vad kärlek är. Hon poängterar att genom att skriva "jag älskar dig" så framkallas och förstärks också denna känsla. Hon anknyter här även till den pietistiska väckelsen, som påverkade många på 1700-talet och som kännetecknades av ett känslösamt och yvigt språkbruk. Brevväxlingen mellan von Essen och Brahe är betydligt mer prosaisk men tycks sträva efter att bygga upp en gemensam identitet mellan fästfolket. Även i de breven menar Planck att upprepadet av kärleksfulla fraser var ett sätt att förstärka känslan mellan de två. Detta fenomen har inom psykologin kallats för *priming*, en term som även Brita Planck anknyter till.

I Plancks avhandling finns intressanta slutsatser att fördjupa sig i och vidareutveckla, men det hade varit förtjänstfullt och fruktbart om Brita Planck kopplat samman sina resultat mer med tidigare forskning i ämnet. Min egen

bok *Kärlekens villkor. Tre kvinnoöden 1780-1880* (1998) analyserar också en brevväxling från 1700-talet, nämligen de 68 breven från 1796-1798 mellan adelsmannen Carl Rappe och den rika köpmansdottern Bernera Santesson (*Kärlekens villkor* s. 25-41). Även här möter vi utbroderade och känslomättade formuleringar om kärlek, fast i detta fall från mannens sida, medan den betydligt yngre kvinnan var avsevärt mer återhållsam i sina ordval. En intressant omständighet i min bok var även brevväxlingen mellan den uppvaktade kvinnan och hennes lärarinna, som haft Bernera som elev i sin flickpension. Denna lärarinna menade att man visst inte behövde vara kär för att gifta sig och att man borde tacka ja när ett gott parti erbjöds. Själv hade hon gift sig för att hennes bror rekommenderade maken som en hederlig karl, och sammanfattar sitt äktenskap efter detta förnuftiga val som lyckligt. I korrespondensen mellan dessa kvinnor diskuteras just synen på kärlek, och om kärlek var nödvändig för ett lyckligt äktenskap. Det samtalet kunde haft en plats i Plancks diskussion av ämnet. Även Arne Jarricks *Kärlekens makt och tårar. En evig historia* (1997) borde ha lyfts fram och diskuterats mycket mer. Sannolikt påverkade pietismen språkbruket i fler genrer än den religiösa under 1700-talet, vilket Planck kommer in på, men inte analyserar djupare. Karin Johannissons "Att skriva känslornas historia – går det?" finns inte heller med i diskussionen, trots att artikeln finns med i litteraturlistan, liksom de ovan nämnda böckerna, men diskuteras inte i avhandlingen.

Vi kan fundera över om vi över huvud taget kommer åt hur känslor upplevdes av en annan människa i en annan tid. Författaren ställer själv den frågan på sid.20 i avhandlingen, och den hade med fördel kunnat problematiseras mer. Ytterligare frågor att ställa är hur stor roll genren spelade: hur förväntades man skriva i en viss tid? Detta berörs men hade med fördel kunnat utvecklas mer. Även brevskrivarnas ålder och utbildningsnivå är viktig i sammanhanget. I

det fall jag hänvisade till i *Kärlekens villkor* hade detta stor betydelse: kvinnan var mycket yngre än mannen och inte lika välutbildad, vilket ledde till osäkerhet i förmågan att uttrycka sig på lämpligt sätt i ett brev. Personligheten är också en faktor att räkna med, hur en person brukade skriva rent allmänt, och ibland finns flera olika brevsviter från samma person till andra, vilket gör att en jämförelse blir möjlig. Här finns alltså flera olika frågor att begrunda när det gäller hur kärlek uttrycktes i brev.

Ännu en fundering gäller vilka slutsatser vi rent generellt kan dra utifrån ett begränsat material. Där hade analysen av de brevkorrespondenser som Brita Planck har i fokus med fördel kunnat jämföras med annan forskning på området. En sådan jämförelse hade kunnat ge Plancks resultat bärkraft i ett vidare sammanhang. Några slarvfel som störde är att histori-

kern Christina Douglas ibland kallas för Marie Douglas, och etnologen Angela Rundqvist får heta Agneta Rundqvist på sina ställen.

Sammanfattningsvis är *Kärlekens språk. Adel, kärlek och äktenskap 1750-1900* en intressant avhandling om ett ämne som engagerar. Den lyfter fram tankeväckande resultat om adelns syn på kärlekens betydelse för ett bra äktenskap, och kullkastar en del tidigare föreställningar om att börd och ekonomi främst var styrande faktorer. De kvantitativa bilagorna med uppgifter om äktenskap och äktenskapsåldrar är värdefulla och en av avhandlingens stora förtjänster. Dock kunde urvalet av källor ha diskuterats mer, och avhandlingens resultat mer knutits samman med annan forskning.

Eva Helen Ulvros